

SENÂÎ'NİN DÎVÂN'INDA VEZİN TÜRLERİ

Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY*

Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem, İran edebiyatının özellikle de tasavvuf edebiyatının V/XI. ve VI/XII. asırda yaşamış olan en önemli ârif ve şairidir. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak belli olmamakla birlikte, V/XI. asrın ortalarında veya başlarında Gazne'de doğduğu ve 525-545/1131-1150 yılları arasında vefat ettiği rivayet edilmektedir.

Senâî, şairliğinin başında, kendi dönemindeki birçok şair gibi padişahlara, emirlere ve ileri gelenlere medhiyeler söylemiş ve onlardan bağış ve hediyeler almıştır. Ancak tasavvuf yolunu tuttuktan sonra kendine özgü üslubunu oluşturmuş ve sade, akıcı ve mükemmel bir dille eserlerini yazmıştır. Fars şiir üslubunun değişip yenilenmesinde çok etkili olmuştur. Şiirlerinde iki ayrı üslup ve düşünce hakimdir. Şeyh Ebu Yusuf-i Hemedânî'nin hizmetinde bulunmuş ve ondan dersler almıştır. Hayatının sonlarını Gazne'de uzlette geçirmiş ve orada vefat etmiştir. Mekke, Belh, Serahs, Herat, Nişâbûr gibi birçok şehri gezmiş ve şeyhlerle tanışmıştır. Söylemiş olduğu kaside, gazel ve diğer şiirlerinin birçoğu bizzat bu uzun seyahatlerin ürünüdür.

Senâî'nin birçok eseri vardır. Bunlar, gazel, kaside, terci', musammat, kıta ve rubailerin yer aldığı Divan'ın yanında Hadîkatu'l-hakîka, Tarîku't-tahkik, Seyru'l-'ibâd ile'l-me'âd, Kârname-i Belh, 'Aklnâme, 'Işknâme, Tahrimetu'l-kalem veya Tecrûbetu'l-'ilm mesnevileri ile Risâle-i Mukaddime-i Nesrî'dir.

Bu çalışmada aşağıdaki metod takip edilmiştir:

1. Senâî'nin, Muderris-i Razavî tarafından tashih edilip Divan-ı Hakim Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Adem-i Senâî-yi Gaznevî adıyla 1341 hş.'de Tahran'da neşredilen divanı esas alınmıştır.
2. Divanda mevcut manzumelerin hepsinin taktii yapılarak bahri ve vezni bulunmuştur.
3. Bahirler, nicelik yani en çok kullanım esasına göre tertip edilmiş ve her bahirdeki vezinlerin sayısı zikredilerek divanda yer alan (rubailer hariç) manzumelerdeki kullanım yüzdesi çıkarılmıştır.

Kullanım Niceliğine Göre Bahirler ve Vezinleri:

Divanda mevcut olup ele alınan manzumeler, 312 kaside, 2 terci-i bend, 4 terhib-i bend, 2 musammat, 408 gazel ve 176 kıtadan (Üç rubai kıta olarak yanlışlık eseri mukattaât bölümüne alınmıştır. Bu üç rubai değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.) oluşmaktadır.

Senâî, manzumelerini remel, hezec, hafif, muzâri', müctes, münserih, serîf', mütekârib, recez ve karib olmak üzere toplam 10 bahirde söylemiştir. Bunlar:

I. Remel Bahri:

Senâî, 337 manzumesini bu bahirde söylemiş ve en çok bundan yararlanmıştır. Manzumelerin yüzde 37.28'ni karşılamaktadır. Bahrin 12 vezni kullanılmıştır:

1. Müsemmen-i mahzûf (127 manzume):

Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün

2. Müsemmen-i maksûr (98 manzume):

Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilât

3. Müseddes-i mahzûf (26 manzume):

Fâilâtün/fâilâtün/fâilün

4. Müsemmen-i mahbûn-i mahzûf (25 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilâtün/feilün

5. Müseddes-i maksûr (17 manzume):

Fâilâtün/fâilâtün/fâilât

6. Müsemmen-i mahbûn-i maksûr (14 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilâtün/feilât

7. Müseddes-i mahbûn-i maksûr (10 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilât

8. Müsemmen-i mahbûn-i maktû' (6 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilâtün/fa'lün

9. Müsemmen-i mahbûn-i maktû'-i müsebbag (5 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilâtün/fa'lât

10. Müseddes-i mahbûn-i mahzûf (5 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilün

11. Müsemmen-i mahbûn (2 manzume):

Feilâtün/feilâtün/feilâtün/feilâtün

12. Müseddes-i mahbûn-i maktû' (2 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/fa'lün

II. Hecce Bahri:

Senâî'nin remel bahrinden sonra en çok kullandığı bahir olup 272 manzumede bundan yararlanılmıştır. Manzumelerin yüzde 30.09'unu içeren bu bahrin 13 veznine yer verilmiştir.

1. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf (57 manzume):

Mefûlü/mefâilü/mefâilü/feülün

2. Müsemmen-i sâlim (47 manzume):

Mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün

3. Müseddes-i ahreb-i makbûz-i mahzûf (41 manzume):

Mefûlü/mefâilün/feülün

4. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr (30 manzume):

Mefûlü/mefâilü/mefâilü/mefâil

5. Müseddes-i mahzûf (27 manzume):

Mefâilün/mefâilün/feülün

6. Müseddes-i ahreb-i makbûz-i maksûr (26 manzume):

Mefûlü/mefâilün/mefâil

7. Müseddes-i ahreb-i makbûz (16 manzume):

Mefûlü/mefâilün/mefâilün

8. Müsemmen-i ahreb (13 manzume):

Mefûlü/mefâilün/mefûlü/mefâilün

9. Müseddes-i maksûr (9 manzume):

Mefâilün/mefâilün/mefâil

10. Müsemmen-i müsebbag (2 manzume):

Mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilân

11. Müsemmen-i ahreb-i müsebbag (2 manzume):

Mefûlü/mefâilün/mefûlü/mefâilân

12. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr (1 manzume):

Mefâilü/mefâilü/mefâilü/mefâil

13. Müsemmen-i ahreb-i maksûr (1 manzume):

Mefûlü/mefâilün/mefûlü/mefâil

III. Hafif Bahri:

Senâî, 122 manzumesini bu bahirde söylemiş ve 5 vezninden yararlanmıştır. Bu bahir, divandaki manzumelerin yüzde 13.50'sini oluşturmaktadır.

1. Mahbûn-i maksûr (43 manzume):

Fâilâtün/mefâilün/fa'lât

2. Mahbûn-i maktû' (30 manzume):

Fâilâtün/mefâilün/fa'lün

3. Mahbûn-i mahzûf (27 manzume):

Fâilâtün/mefâilün/feilün

4. Mahbûn-i maktû'-i müsebbag (21 manzume):

Fâilâtün/mefâilün/feilât

5. Mahbûn (1 manzume):

Fâilâtün/mefâilün/feilâtün

IV. Muzârî' Bahri:

Senâî, 60 manzumede bu bahirden yararlanmıştır. Bunlar, divandaki manzumelerin 06.64'ünü teşkil etmektedir. Bahrin dört vezninden faydalanılmıştır.

1. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr (28 manzume):

Mefûlü/fâilâtü/mefâilü/fâilât

2. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf (19 manzume):

Mefûlü/fâilâtü/mefâilü/fâilün

3. Müsemmen-i ahreb (11 manzume):

Mefûlü/fâilâtün/mefûlü/fâilâtün

4. Müsemmen-i ahreb-i maksûr (2 manzume):

Mefûlü/fâilâtün/mefûlü/fâilât

V. Müctes Bahri:

34 manzumede bu bahirden yararlanılmıştır. Divandaki manzumelerin 03.76'sını ihtiva etmektedir. Bu bahrin de 5 vezni kullanılmıştır.

1. Müsemmen-i mahbûn-i maksûr (10 manzume):

Mefâilün/feilâtün/mefâilün/feilât

2. Müsemmen-i mahbûn-i maktû'-i müsebbag (8 manzume):

Mefâilün/feilâtün/mefâilün/fa'lât

3. Müsemmen-i mahbûn-i mahzûf (8 manzume):

Mefâilün/feilâtün/mefâilün/feilün

4. Müsemmen-i mahbûn-i maktû' (7 manzume):

Mefâilün/feilâtün/mefâilün/fa'lün

5. Müsemmen-i mahbûn (1 manzume):

Mefâilün/feilâtün/mefâilün/feilâtün

VI. Münserih Bahri:

Senâî, 24 manzumesini bu bahirde söylemiş ve 5 vezninden yararlanmıştır. Bu da divandaki manzumelerin yaklaşık olarak yüzde 02.65'ini oluşturmaktadır.

1. Müsemmen-i matvî-yi mevkûf-i 'arûz ve zarb (9 manzume):

Müfteilün/fâilün/müfteilün/fâilât

2. Müsemmen-i matvî-yi meksûf-i 'arûz ve zarb (7 manzume):

Müfteilün/fâilâtü/müfteilün/fâilün

3. Müsemmen-i matvî-yi meksûf (3 manzume):

Müfteilün/fâilün/müfteilün/fâilün

4. Müsemmen-i matvî-yi mecdû' (3 manzume):

Müfteilün/fâilâtü/müfteilün/fâ'

5. Müsemmen-i matvî-yi menhûr (2 manzume):

Müfteilün/fâilâtü/müfteilün/fa'

VII. Serî' Bahri:

Senâî, 19 manzumede bu bahirden yararlanmıştır. Bunlar, divandaki manzumelerin yüzde 02.10'unu içermektedir. kullanılan iki vezin de şunlardır:

2. Matvî-yi mevkûf (13 manzume):

Müfteilün/müfteilün/fâilât

1. Matvî-yi meksûf (6 manzume):

Müfteilün/müfteilün/fâilün

VIII. Mütekârib Bahri:

18 manzumede bu bahirden istifade edilmiş ve 3 vezni kullanılmıştır. Bu da, divandaki manzumelerin yüzde 01.99'unu karşılamaktadır.

1. Müsemmen-i sâlim (11 manzume):

Feûlün/feûlün/feûlün/feûlün

2. Müsemmen-i maksûr (4 manzume):

Feûlün/feûlün/feûlün/feûl

3. Müsemmen-i mahzûf (3 manzume):

Feûlün/feûlün/feûlün/feul

IX. Recez Bahri:

16 manzume bu bahirde söylenmiştir. Divandaki manzumelerin yüzde 01.77'sini teşkil etmektedir. Bahrin üç vezni kullanılmıştır:

1. Müsemmen-i sâlim (12 manzume):

Müstefilün/müstefilün/müstefilün/müstefilün

2. Müsemmen-i müzâl (3 manzume):

Müstefilün/müstefilün/müstefilün/müstefilân

3. Müsemmen-i matvî (1 manzume):

Müfteilün/müfteilün//müfteilün/müfteilün

X. Karib Bahri:

Senâî'nin divanında en az faydalandığı bahirdir. Sadece 2 manzumede bu bahirden yararlanmıştır. Bu da divandaki manzumelerin yüzde 00.22'sini teşkil etmektedir. Tek vezin de şudur:

1. Ahreb-i mekfûf (2 manzume),

Mefûlü/mefâilü/fâilâtün

5. Mahbûn (I) müsbet (3 mısra) Müsemmen-i mâvî-yi mecdû' (3 mısra)

Kaynaklar:

* Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.

1. Râzî, Şemsuddîn Muhammed b. Kays, *el-Mu'cem fi me'âyir-i eş-'âri'l-'Acem* (nşr. Muderris-i Razevî), Tahran, 1327 hş.

2- Senâî-yi Gaznevî, *Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem-i Senâî-yi Gaznevî* (nşr. Muderris-i Razevî), Tahran 1341 hş.

3. Blochmann, Henry, *The Prosody of The Persians According to Saifi, Jami and Other Writers*, Amsterdam, 1970.

4. Hânlerî, Pervîz Nâtil, *Vezn-i Şi'r-i Fârsî*, Tahran, 1354 hş.

5. Safâ, Zebîhullâh, *Târîh-i Edebiyât der Îrân*, Tahran, 1371 hş., II, 552-587.